

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Гринюк Н.А.

Київський національний торговельно-економічний університет

Досліджено тенденції розвитку кооперативного сектору європейських країн. Проаналізовано особливості діяльності споживчих кооперативних систем розвинених країн Європи. Обґрунтовано закономірності розвитку споживчої кооперації європейських країн постсоціалістичного табору. Узагальнено споживчий кооперативний досвід європейських країн з огляду на доцільність його застосування в Україні. Обґрунтовано напрямки розвитку споживчої кооперації України.

Ключові слова: кооперативний рух, кооперація, споживча кооперація, кооперативні принципи, корпоративізація.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світового економічного простору однією із доволі потужних сфер інтеграції є міжнародний кооперативний рух. Кооперативні форми господарювання набули широкого розповсюдження в економіці більшості держав: у світі діє більше 1 млн. кооперативних організацій понад 130 видів, які об'єднують більше 1 млрд. людей [8].

Вагомість кооперативного сектору економіки підтверджується досвідом розвитку вищезначеної форми діяльності в країнах ЄС: майже половину загальної кількості кооперативів у світі складають європейські кооперативи, членами яких є близько 150 млн. людей з 46 країн Європи [9].

Економічні системи більшості європейських країн досить подібні українській, тому позитивні тенденції в їх кооперативному русі доцільно застосовувати і в Україні.

Аналіз останніх досліджень. На сьогодні в наукових напрацюваннях потенціал кооперативного сектору здебільшого розглядається у відриві від європейських тенденцій розвитку і лише в декількох працях в узагальненому вигляді висвітлюються підходи до вирішення питань підвищення ефективності міжнародної діяльності кооперативного сектору національної економіки [1; 4].

Крім того, недостатня увага приділяється дослідженням можливостей використання досвіду європейської споживчої кооперації як засобу підвищення національної конкурентоспроможності у світогосподарських зв'язках.

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку споживчої кооперації європейських країн з огляду на євроінтеграційні перспективи України.

Результати досліджень. Головним протиріччям, яке складає інституційний феномен споживчих кооперативів, є протиріччя між суспільною і господарською сутністю цього явища. Саме це протиріччя обумовило диференціацію розвитку сучасної споживчої кооперації за двома напрямками, обумовивши злети і падіння кооперативних систем різних європейських країн (табл. 1).

Доволі непростим виявився шлях споживчих кооперативів Старої Європи. Відхід від кооперативних принципів у бік комерціалізації діяльності і слабкість управлінської влади обумовили у II-й половині XX століття негативні тенденції розвитку кооперативних систем більшості країн: різкий спад обсягів діяльності, втрати соціальної бази, скорочення кількості кооперативів.

В подальшому у Великобританії тільки внаслідок відродження демократичних засад внутрішньокооперативного життя намітилася тенденція відновлення соціальної значущості роздрібних об'єднань споживачів, основною торговельною нішею яких стали дрібні та середні за розмірами магазини та супермаркети. У сукупності з підвищенням вимог до професійної підготовки управлінського персоналу це призвело до суттєвого зростання чисельності пайовиків. Сьогодні система Соор UK займає 1-ше місце серед пріоритетів споживачів і 6-те місце за річним товарообігом серед британських роздрібних продавців [5].

В Німеччині на тлі стрімкого акціонування більшості паїв членів кооперативів відбувся розкол кооперативного руху, який в подальшому ознаменувався утворенням спілки реорганізованих кооперативів «Соор AG», фактично перетворених в акціонерні товариства. В той же час, кооперативні об'єднання, які залишилися працювати на кооперативних засадах, не тільки вижили, а й досягли набагато більших темпів розвитку, маючи на сьогодні до 25% в регіональних обсягах торгівлі [3].

У Франції виокремилася два напрямки розвитку кооперативної роздрібно торгівлі: невеликі магазини, орієнтовані на обслуговування тільки пайовиків і супермаркети, які обслуговують все населення. Втім, як і у Великобританії, тільки споживчі товариства, які зберегли демократичні засади функціонування, зуміли не тільки «залишитися на плаву», а й укріпитися [5].

Досить цікавий досвід розвитку демонструють споживчі кооперативи Скандинавських країн. Безумовно загальновідомим прикладом достойної перемоги кооперативної діяльності є Швеція. На тлі укрупнення розмірів підприємств шведські кооперативи зосередилися на інноваційному напрямку, впровадженні сучасних технологій і методів бізнесу, якісному підвищенню рівня управління. На сьогодні споживча кооперація Швеції базується на системі гіпер- і супермаркетів, які працюють на системі самообслуговування і входить до десяти кращих торговельних компаній країни та займає більше 20% національного ринку [2]. Але, на фоні явної комерціалізації діяльності, одним із головних факторів успішного функціонування кооперативної системи є збереження і розвиток соціальної направленості, завдяки якій кооперація Швеції вважається ініціатором руху «кооперативів нової хвилі»: на сьогодні функціо-

Таблиця 1

Характеристика особливостей діяльності споживчої кооперації країн Західної Європи

Країна	Фундаментальні засади	Особливості діяльності
Великобританія	відродження кооперативних цінностей і принципів	- зосередженість на роздрібній торгівлі; - встановлення прямих зв'язків з постачальниками; - розвиток фінансово-кредитної кооперації.
Німеччина	симбіоз кооперативів і акціонерних товариств	- регіональність діяльності; - зосередженість на оптовій торгівлі.
Франція	відродження кооперативних цінностей і принципів	- регіональність діяльності; - зосередженість на роздрібній торгівлі; - розвиток кооперативів «нової хвилі».
Швейцарія	комерціалізація діяльності	- концентрація і укрупнення товариств; - розвиток багатопрофільних кооперативів; - розвиток систем самообслуговування.
Італія	збереження кооперативних цінностей і принципів	- політична і релігійна обособленість діяльності; - зосередженість на роздрібній торгівлі; - розвиток кооперативів «нової хвилі»; - значна державна підтримка.
Іспанія	дотримання кооперативних цінностей і принципів	- розвиток багатопрофільних кооперативів
Нідерланди	комерціалізація діяльності	- розвиток системи франчайзингу
Австрія	комерціалізація діяльності	- діяльність єдиного національного кооперативу
Швеція	комерціалізація діяльності	- концентрація і укрупнення товариств; - зосередженість на роздрібній торгівлі; - інноваційність діяльності; - розвиток кооперативів «нової хвилі».
Фінляндія	комерціалізація діяльності	- політична і релігійна спрямованість; - зосередженість на оптовій і роздрібній торгівлі; - переорієнтація на систему невеликих магазинів.
Норвегія	комерціалізація діяльності	- стандартизація діяльності роздрібних підприємств; - формування єдиної закупівельної групи; - розвиток фінансово-консультаційних послуг.

Джерело: узагальнено автором

нують більше 5000 медичних, житлових, енергетичних, молодіжних кооперативів, кооперативні дитячі садки, школи для обдарованих дітей тощо.

Прикладом орієнтації на комерціалізацію діяльності є споживча кооперація Фінляндії, яка характеризується політичною і релігійною спрямованістю. Головним принципом функціонування фінських кооперативів стало не максимальне задоволення потреб пайовиків, а розвиток їх підприємництва, що є викривленням сутності принципів споживчої кооперації і зростанням потенційної небезпеки їх трансформації в звичайне акціонерне товариство. В результаті злиття двох національних об'єднань споживчих кооперативів: соціал-демократичного Е-руху (найбільшого оптового продавця) і нейтрального руху СОЖ (одного з найбільших власників готелів і універмагів) утворився єдиний союз ЕКА – найбільше кооперативне об'єднання країни. Ще однією характерною рисою споживчої кооперації Фінляндії є тенденція, притаманна в останні десятиліття навіть приватнокапіталістичній підприємницькій діяльності світу: переорієнтація від системи великих гіпер- і супермаркетів до мережі середніх і дрібних торговельних підприємств. Завдяки завоюванню такої «ніші» в конкурентній боротьбі на споживчому ринку Фінляндії частка кооперативного обороту складає майже 40% загальнонаціонального [2].

Типовим прикладом акціонування кооперативних підприємств є споживча кооперація Норвегії. Об'єднання майже 500 споживчих товариств в Національну спілку фактично перетворилося в акціонерне товариство з єдиною гуртово-закупівельною системою, стандартизованим асортиментом товарів в роздрібних підприємствах і гарантованою виплатою бонусів акціонерам [6].

Прикладом «некласичного розвитку» може слугувати споживча кооперація Швейцарії. З самого початку утворюючись як акціонерні товариства, швейцарські кооперативи пішли шляхом концентрації і укрупнення споживчих товариств за рахунок злиття кооперативів різних видів і галузей. Соціальна спрямованість швейцарських кооперативів проявляється, насамперед, в дотриманні принципів МКА, захисті і охороні довкілля [5].

Також нетиповим можна вважати і розвиток кооперативного руху Італії. Внаслідок релігійної і політичної роздробленості кооперативної спільноти і незначної частки в економіці післявоєнного періоду, споживча кооперація Італії уникла багатьох помилок кооперативного руху і її розквіт відбувся саме в період кризи кооперації інших європейських країн. Сьогодні спілка Coop Italia має майже 20% роздрібно-товарообороту країни, їй належить більше половини супермаркетів Італії [5]. Запорукою успішного розвитку кооперативної діяльності Італії є дотримання демократичних засад функціонування, суттєва державна підтримка у вигляді податкових пільг і система жорстких заходів запобігання акціонуванню кооперативів.

На жаль не змогли зберегти сутнісні засади функціонування споживчої кооперативи Австрії, Бельгії та Нідерландів, фактично перетворившись в акціонерні товариства [5].

На відміну від особливостей розвитку кооперативного руху більшості європейських країн світу, головною проблемою споживчої кооперації європейських країн постсоціалістичного простору стали наслідки її функціонування в умовах адміністративно-командної системи управління (табл. 2).

**Характеристика особливостей діяльності споживчої кооперації
європейських країн постсоціалістичного простору**

Країна	Особливості діяльності
Болгарія	- різновекторний розвиток на тлі укрупнення кооперативних ланок; - вертикальна інтеграція і створення виробничо-споживчо-збутових об'єднань; - розвиток кредитних і депозитних послуг.
Польща	- розвиток багатофункціональних кооперативів західноєвропейського типу; - розвиток фінансово-кредитної кооперації; - практична відсутність державної підтримки і пільг.
Угорщина	- розвиток багатофункціональних кооперативів західноєвропейського типу; - розвиток кооперативів в сфері зеленого туризму; - державна підтримка.
Словакія	- розвиток консалтингових послуг кооперативам; - державна підтримка.
Румунія	- розвиток кооперативів в сфері відпочинку.
Литва	- розвиток багатофункціональних кооперативів західноєвропейського типу; - розвиток фінансово-кредитної кооперації.
Латвія	- розвиток роздрібною мережі; - розвиток рекламних послуг.
Естонія	- зосередженість на виробничому секторі; - монополізація інфраструктури для гуртових закупівель і зберігання товарів.
Беларусь	- збереження існуючої багатопрофільної структури діяльності; - значна державна підтримка.

Джерело: узагальнено автором

Найуспішнішим досвідом адаптації до нових умов господарювання можна вважати систему споживчої кооперації Болгарії. Реструктуризація і модернізація системи по трьох напрямках (торгівля і туризм, промисловість і зовнішньоекономічна діяльність) забезпечила стрімкий розвиток тор-говельної мережі і курортних комплексів, підвищення конкурентоспроможності кооперативної діяльності, зростання доходів системи і її частки в національній економіці [14].

Споживча кооперація Польщі і Угорщини пішла шляхом диверсифікації діяльності, що сприяло розвитку багатопрофільних кооперативів західноєвропейського зразка [10; 11]. В той же час, в інших країнах відбулася переорієнтація діяльності від класичних галузей споживчої кооперації в бік надання більш спеціалізованих послуг (в Румунії – туристично-курортних, Словакії – інформаційно-консалтингових послуг) [5; 7].

Що стосується пострадянських країн, то лише споживча кооперація Беларусі за значної державної підтримки зберегла існуючу багатопрофільну структури діяльності системи [5]. Серед країн Балтії тільки споживча кооперація Литви обрала шлях комерціалізації діяльності, перетворившись шляхом розвитку багатопрофільних кооперативів в найбільшу підприємницьку структуру країни з 40% часткою національного споживчого ринку [13]. Інші балтійські країни зосередились на більш вузькоспеціалізованій діяльності (Естонія – на промисловості, Латвія – на роздрібній торгівлі) [12].

Висновки. Сучасний європейський кооперативний рух характеризують надзвичайно позитивні тенденції в частині споживчої кооперації: нарощення обсягів діяльності і ролі в економіці країн; диверсифікація діяльності в нові сфери; високий рівень інтеграції кооперативів різних галузей діяльності; зростання інноваційного характеру кооперативного господарювання; активна державна підтримка і стимулювання кооперативної діяльності. Але, незважаючи на різноступеневий

досвід комерціалізації кооперативної діяльності, як свідчить сучасний і півторастолітній досвід існування кооперативних підприємств, запорукою успішного функціонування споживчої кооперації є дотримання фундаментальних кооперативних принципів: демократичних засад функціонування, відданість інтересам пайовиків і соціальна спрямованість діяльності. Відродження цільових засад діяльності більшості кооперативних організацій Європи обумовило орієнтацію діяльності виключно на власних членів, що стало імпульсом зародження і розвитку «кооперативів нової хвилі».

Споживча кооперація України як важлива складова багатокладної економіки України в процесі реформувань спрямовує свої зусилля на створення власної моделі господарювання, адекватної ринковій економіці: оптимізується склад і галузева структура, удосконалюються функції, розвиваються нові види діяльності. Діяльність національної споживчої кооперації є багатогалузевою й охоплює гуртову та роздрібну торгівлю, заготівлі, виробництво, будівництво, транспорт, освіту, надання послуг та зовнішньоекономічну діяльність, що обумовлює її значний потенціал як у формуванні внутрішнього ринку, так і у використанні переваг від участі у міжнародному поділі праці і євроінтеграційних процесах.

Головними напрямками розвитку споживчої кооперації України на основі досвіду тенденцій європейських країн мають стати:

- запровадження нових кооперативних форм інтегрування (між підприємствами в середині системи споживчої кооперації; між підприємствами споживчої кооперації і підприємствами інших форм власності) шляхом створення багатфункціональних кооперативів (виробничих, постачальницьких, сервісних, маркетингових, кредитних кооперативів) та спільних підприємств;

- активізація і диверсифікація діяльності кооперативних підприємств в нових сферах (туризм, освіта, охорони здоров'я, лізингової діяльності, франчайзингу, інформаційно-консалтингових послуг);

– створення технопарків та інноваційних структур інших типів з метою підвищення технічного та технологічного рівня виробництва, освоєння потенційних ринків, визначення спеціалізації системи споживчої кооперації в міжнародному поділі праці.

Запозичення зарубіжного досвіду розвитку кооперативних систем дозволить не лише інтенсифікувати розвиток кооперативного сектора української економіки, а й модернізувати і оптимізувати всю національну економіку.

Список літератури:

1. Григор'єва С.В. Споживча кооперація країн світу: зарубіжний досвід та проблеми його впровадження в Україні [Електронний ресурс] / С.В. Григор'єва // Українська кооперація. – 2010. – № 3. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/grigorjeva.htm>.
2. Кемпайнен М. О кооперативных обществах как поставщиках услуг – опыт Финляндии и Швеции / М. Кемпайнен // Факторы успеха в работе финских кооператоров. – Режим доступу: <http://www.finnlands.com>.
3. Мюнхнер Г. Кооперативы в Германии: сегодняшняя ситуация и перспективы // Вісті. – 2001. – № 27. – С. 6.
4. Окландер М. Світовий досвід та стратегічні орієнтири модернізації споживчої кооперації України / М. Окландер, О. Чукурна // Економіст. – 2011. – № 12. – С. 20–23.
5. Сайт електронної бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/37679.htm>.
6. About Coop Norden. – Way of access: <http://www.coopnorden.org>.
7. Adamca S. Cooperatives in the Slovak Republic. – Way of access: <http://www.wisc.edu/uwcc/იც/იც/orgs/იც/pubs/review/vol-87-2/slovak.html>.
8. Cooperative Values and Principles for Corporate Social Responsibility. International Day Cooperatives, 2014. – Way of access: <http://www.ica.coop>.
9. European Community of Consumer Cooperatives [Електронний ресурс]. – Way of access: <http://www.eurocoop.org/en/>.
10. The Cooperative Reform Process in Poland. – Way of access: <http://www.wisc.edu/uwcc/იც/იც/orgs/იც/pubs/studies/Poland2>.
11. Juhasz J. Future Options for Hungarian Cooperatives. Cooperatives in Eastern and Central Europe, ICA Studies and Reports. – Way of access: <http://www.wisc.edu/uwcc/იც/იც/orgs/იც/mem/country/hungary.html>.
12. Latvia. Cooperatives in Eastern and Central Europe – Estonia, Latvia & Lithuania by Mats Ahnlund. – Way of access: <http://www.wisc.edu/uwcc/იც/იც/orgs/იც/pubs/studies/Co-operatives-in-Eastern-and-Central-Europe/latvia.html>.
13. Lithuania. Cooperatives in Eastern and Central Europe – Estonia, Latvia & Lithuania by Mats Ahnlund. – Way of access: <http://www.wisc.edu/uwcc/იც/იც/orgs/იც/pubs/studies/Co-operatives-in-Eastern-and-Central-Europe/lithuania.html>.
14. Mavrogiannis D. Transition to the Market Economy in Bulgaria. ICA Studies and Reports. Cooperatives in Eastern and Central Europe. – Way of access: <http://www.wisc.edu/uwcc/იც/იც/orgs/იც/pubs/studies/bulg.html>.

Гринюк Н.А.

Киевский национальный торгово-экономический университет

ЕВРОПЕЙСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация

Исследованы тенденции развития кооперативного сектора европейских стран. Проанализированы особенности деятельности потребительских кооперативных систем развитых стран Европы. Обоснованы закономерности развития потребительской кооперации европейских стран постсоциалистического лагеря. Обобщен потребительский кооперативный опыт европейских стран, учитывая целесообразность его применения в Украине. Обоснованы направления развития потребительской кооперации Украины.

Ключевые слова: кооперативное движение, кооперация, потребительская кооперация, кооперативные принципы, корпоратизация.

Hrynyuk N.A.

Kiev National University of Trade and Economics

EUROPEAN CONSUMER COOPERATION TRENDS: LESSONS FOR UKRAINE

Summary

The tendencies of development of the cooperative sector of European countries are investigated. The peculiarities of activity of consumer cooperative systems of the developed countries of Europe are analyzed. The regularities of the development of consumer co-operation of the European post-socialist countries have been substantiated. The consumer cooperative experience of European countries is generalized, considering the expediency of its application in Ukraine. The directions of development of consumer cooperation of Ukraine are grounded.

Keywords: cooperative movement, cooperation, consumer cooperation, cooperative principles, corporatization.